

A Turkish Dialect in North-Western Anatolia -Bolu Dialect Materials-. Hayasi Tooru with the collaboration of İsmail Hakkı Akyoloğlu. Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Studia Culture Islamica 33. Tokyo 1988, 134 s.

Kitabın alt başlığından da anlaşıldığı üzere elimizdeki kitap Bolu ağzı için toplanan malzemeyi içermektedir. "Giriş"te de belirtildiği gibi, yine yazarca Bolu ağzı üzerine hazırlanan inceleme daha önce 1987 yılında yayımlanmıştır ("A Preliminary Report on Bolu Dialect of Turkish", *Annals of Japan Association for Middle East Studies*. No 2, ss. 385-408).

Anadolu ağızlarının bizdeki en eski ve önemli araştırmacılarından Ahmet Caferoğlu'nun da belirttiği gibi, Bolu ağzı Rumeli ve Anadolu ağızları arasında bir geçiş, bir kesişme noktası özelliğindedir. Yazar da Caferoğlu'nun bu görüşünü önemle vurgular. Yine yazar, Bolu ağzı üzerine ilk bilgilerin Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne değin uzandığını belirtir. Giriş'te ayrıca malzemelerin toplandığı yerleşim birimleri ve Bolu'nun Türkiye'deki yerini gösteren dört adet harita yer alır. Daha sonra metinde kullanılan yazıçevrimine (İstanbul) ve bunların IPA'daki karşılıklarına yer verilir. Kitapta 17 adet metin yer alır. Kitap, metinler kitabın sol sayfalarına, İngilizce çevirileri de sağ taraftaki sayfalara denk gelecek şekilde düzenlenmiştir. Bu da okuyucunun metinleri kolaylıkla çevirisiyle karşılaştırmasını sağlamaktadır.

Çoğu İç Anadolu ağzında olduğu gibi, burada da yuvarlak ön ünlüler *g/k* ünsüzleri komşuluğunda 'mükemmel' olmayıp, yarı art ünlü niteliğindedirler; *ö*'ler *o ~ ö* arası (*ö*), *ü*'ler de *ü ~ u* arasındır (*ü*): *gün* 'gün', *köy* 'köy', *köpek* 'köpek'. Tabii bu özellik bütün bölge için genellenemez, bölgede *ö/ü*'lü örnekler de vardır.

8-75. sayfalar arasında yer alan metin ve çeviri kısımlarından sonra 78-134. sayfalar arasında da dizin yer alır. Dizinde sözcükler önce standart Türkçe şekillerine göre madde başı yapılmış, yine aynı satırda yöresel söylenişi (telaffuz) sözcüğün aldığı eklerle birlikte verilmiştir. Kitap, genelde

* Bundan böyle görebildiğimiz, bize ulaşan konuyla ilgili yayınları, çalışmaları bu köşede elden geldiğince kısa kısa duyurmaya çalışacağız.

Anadolu ağızları, özelde de iç-batı Karadeniz ağızları için önemli bir metin kaynağı.

M. Ölmez.

Dīvānu Lugātī' t-Turk' te Söz Yapımı. İpek Bilgen, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1989, 186 s. (yayınlanmamış doktora çalışması).

Çalışma, adından da anlaşılacağı üzere, Divan'daki sözcüklerin kökeni, ve yapıları üzerine hazırlanmış. Giriş kısmında yazar Kaşgarlı Mahmut, eseri ve bu konuda yapılan çalışmalar üzerinde durur. Çalışma dört ana başlık altında toplanmış: 1. "İsimden isim yapan ekler" bölümünde ad soylu sözcükler ve türedikleri ekler, işlevlerine göre soyut, somut, yer adı gibi değişik alt başlıklarda toplanmış: "*agu/egü*: küçültme eki yapar, *içegü*, *oglagu*, *yapağu*" gibi; toplam ek sayısı 76. 2. bölümde eylemden ad yapan ekler yer verilmiş. Bu bölümde yaklaşık 67 ek ele alınır. Addan eylem yapan eklerse 24 tanedir (3. Bölüm). Bunlar, geçişli, geçişsiz oluşlarına göre ayrı ayrı sıralanır. Son olarak eylemden eylem yapan ekler yer verilir ki, bunlar da 29 ekten ibarettir (4. Bölüm). Sonuç bölümünde ise yazar, daha önceki çalışmalarda, sözlüklerde (örneğin Clauson'un sözlüğünde) yapılan kimi açıklamalara kendi çalışmasında yeni öneriler getirdiğini belirtir. Sonuç olarak, Türk sözlükçülüğünün baş yapıtlarından olan *Dīvānu Lugātī' t-Turk'*te geçen sözcüklerin filolojik yöntemle tek tek ele alınıp incelenmesinin, Türkbilimi ve Türkçemiz için bir kazanç olduğunu söylememiz gerekir. Dileğimiz, böyleleri çalışmaların kısa sürede yayımlanması.

M. Ölmez

Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları. Şinasi Tekin, Tek-Esin & Eren yayıncılık. İstanbul 1993, 136 s., 1 harita.

Elimizdeki kitap aslında yazarın daha önce İstanbul'da vermiş olduğu üç konferansa dayanıyor. Kitap dört ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Eski Türklerde yazı ve kağıdın kültür değişimlerinde rolü üzerinde durulur. Bu bölümde Türklerin kullandıkları alfabelerin kökeni ve o dönemde "yazmak"

için kullanılan (*taş tokıt-, bitı-*) eylemler üzerinde durulur. Bu arada yazarın *bāṅgū* sözcüğü için < *bān* + *gū* şeklindeki çözümlemesi dikkat çekicidir. İkinci bölümde kağıt, ortaya çıkışı, Ortaasya ve Akdeniz bölgesine ve buradan tüm dünyaya yayılışı, Türklerde kağıt, baskı sanatı, tekniği vb. konularında durulur. Üçüncü bölümde “yazma”, belirleyici özellikleri, yazmaların tarihlen-dirilişi ve kağıt damgalarının bu konudaki önemi üzerinde ayrıntıyla durulur. Ayrıca kitabın içinde renkli ve siyah beyaz olarak ilk Türkçe metinlerden örnekler, kağıt yapımına ve benzer konulara ait resimler yer alır. Kitabın sonunda da ayrıntılı ve yararlı bir kaynakça, dizin ve Ortaasyayı gösterir bir harita yer alır.

M. Ölmez

Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang. Studien zur alttürkischen Dichtung. Peter Zieme, Akadémiai Kiadó, Bibliotheca Orientalis Hungarica XXXIII, Budapest 1991, 450 s.

Eski Türk şiiri (→ ETŞ) denilince akla gelecek üç kitaptan birisi, yeni bir kitap. Arat'ın 1965'teki *Eski Türk Şiiri* ve yine aynı yazarın 1985'teki kitabından sonra ETŞ şiiri için elkitabı olacak üç kitaptan birisi. Kitap, ETŞ'nin genel sorunları, bu konuda yapılan bugünkü çalışmalar ve sorunun bugünkü durumu ve çalışmanın amacının ele alındığı uzun bir “Giriş” bölümüyle başlar. Girişten sonra, I. bölümde Uygurcaya çevrilmiş şiirlerin genel yapısı, karakteri üzerinde durulur. Yine I. A'da manzum olarak yazılan eserlere, I. B'de mensur eserlerin içinde yer alan, öğretici manzum parçalara yer verilir. II. bölüm, “aliterasyonlu Budist şiirin içerik yönünden incelenmesi” başlığını taşımakta, aynı zamanda kitabın en uzun bölümünü de oluşturmaktadır. Bu bölümde manzum olarak Uygurcaya çevrilmiş eserler, tövbeler, övgüler, Avadānalar vb. ele alınır. III. bölümde Uygurca şiirleri yazanlar, yazdıranlar, yazıcılar ve bastıranlar ele alınır. IV. bölümde *aliterasyonlar* üzerinde durulur.

V. bölümde şiirlerin biçim yönünden (beyit, kıta, koşutluk) incelendiğini görüyoruz. Her bölümün sonunda o bölümü toplu halde ele alıp değerlendiren özet (Zusammenfassung) kısmı yer alır. En sonda da oldukça ayrıntılı bir edebiyat, şiir kaynakçası yer alır. Kitapta, daha önce çeşitli metin yayımcılarınca işlenmiş çoğu metin yeniden ele alınıp, bunlara yeni okuyuş tarzları, açıkla-

malar getirildiği gibi, tamamen yeni bir kaç metin daha yer alır. Kitapla ilgili ayrıntılı bir tanıtmanın daha önce J.P. Laut tarafından *Orientalische Literaturzeitung*'da (OLZ 87.1992.1: 5-13) kaleme alındığını da ayrıca belirtelim. Eski Türkçe ve ETŞ için böylesine ayrıntılı ve dört dörtlük çalışma yayımlandığı için biz dilseverler olarak ne kadar sevinsek azdır.

M. Ölmez

Zwyczaje pogrzebowe ludów tureckich na tle ich wierzeń. (Funeral Customs of the Turkic Peoples' against a Background of their Beliefs). E. Tryjarski. Polish Scientific Publishers, Warsaw 1991, 416 s.

Değişik dönemlerde ve coğrafyalarda, eski Türklerden günümüze, Sibirya'dan Rumeli'ye Türk halklarında cenaze törenleri ve bunlarla ilgili inanışlara yer verilen kitap kroniklere, tarihçilere, seyyahlara, değişik araştırmacıların, etnologların, arkeologların, halkbilimcilerin çalışmalarına, metinlere ve yazarın doğrudan kendi gözlemlerine, malzemelerine dayanmakta. Önsöz ve girişle başlayan kitabı "Biyoloji ve Din" başlığını taşıyan I. bölüm izler. II. bölümde cenaze töreninin ilk aşaması üzerinde durulur. III. bölümde, törenin ikinci aşaması, ölümün sebepleri, ölünün ruhları, vb. gibi konular ele alınır. Törenin üçüncü bölümünün ele alındığı IV. bölümü mezar taşları ve diğer geleneklerin ele alındığı V. bölüm izler. "Sonuç yerine" başlıklı kısımda da Osmanlılar dönemindeki törenler kısaca ele alınır. Kaynakçada ise konuyla ilgili olarak değişik dillerden çok sayıda kaynak bir araya getirilir. Kaynakçadan sonra ise sonra ise kişi adları, kavim ve yer adları, tarih terimleri başlıklarını taşıyan üç ayrı dizin yer alır. "Can helvası" nedir diye merak eden bir okuyucu kolaylıkla konu dizininden ilgili sayfaya ulaşabilir. Yukarda sözü edilen her bölüm yine kendi içinde bölümlere ayrılır, ayrıca ilgili bölümlere ait yaklaşık 150'ye yakın fotoğraf veya çizim yer alır. Bunlar arasında Kültigin anıtının tasvirî çiziminden tutun da Akkoyunlulardan kalan koç başlı heykellere, ya da Balkanlardaki müslümanlara ait mezar taşlarına varana kadar değişik resimler yer alır. Türk halklarının kültür tarihi için oldukça yararlı bir kitap. Ancak kitabın Lehçe olması, ülkemizde geniş kitlelerin bu kitaba ulaşmasını engelliyor. Kısa sürede Türkçeye çevrilmesi dileğiyle.

M. Ölmez

Studies in the Uighur Version of the Abhidharma kośabhāṣya-tīkā Tattvārtha. Masahiro Shōgaito, Volume I, Text, Translation and Commentary. Shokado 1991, 344 s.; Volume II, 1993, 414 s.

Uygurca Abhidharma çevirisi hakkında yapılan çalışmalar daha önce *TDAY-B*'de ele alınmıştı (→ O.F. Sertkaya, *TDAY-B* 1982-1983: 201-204). Shōgaito'nun çalışması, yine kendisi tarafından 1988'de yayımlanan çalışmasını da içeriyor (→ tanıtma için bkz. *TDA* 1991). 1988'deki Abhidharma'nın birinci cildinin ilk 86 yaprağının yazıçevrimi verilmiş, çeviri veya dizine yer verilmemişti. Elimizdeki çalışmada ise metnin ayrıca Japonca bir çevirisi de yer almakta. I. ciltteki Uygurca metnin tümünün, -yani Ş. Tekin'ce yayımlanan tıpkıbasımda 149a'ya kadarki kısım- yazıçevrimi ve çevirisi yer alır.

Birinci ciltten hemen iki yıl sonra çıkan ikinci ciltte ise Ş. Tekin yayınının ikinci cildinde yer alan metnin hemen hemen (24b-105a) yazıçevrimi ve Japonca çevirisi verilir. Metin ve çevirinin hemen arkasından bazı düzeltilerle kısa notların yer aldığı kısım gelir. Bu cildin önemli bir özelliği ise, birinci ciltte yer alan metinle bu ciltteki metnin dizinini içermesi. Dizinde, birinci ciltteki metne ait sözcüklerin sadece satır numarası verilmiş, ayırıcı olması amacıyla da ikinci cilde ait sözcüklerin yer numarasının başına ayrıca bir *B* harfi eklenmiş

M. Ölmez

Uygurca Metinler I: Kuanşi İm Pusar (Ses İşifen İlah). Dr. Şinasi Tekin, TDK 576, Ankara 1993, 57s.

Elimizdeki eser daha önce Radloff'ça Uygur harfleri, çeviri, açıklamalar ve başka metinlere ait parçalarla birlikte, yazıçevrimli metin olmaksızın yayınlanmıştı: W. Radloff, *Kuan-şi-im Pusar*, St. Pétersbourg 1911. Skr. Saddharma-puṇḍarīka-sūtra'nın (Uyg. Vap hua ki nom çeçeki atlıg sudur) 24. bölümüne ve çevrildiği Çince metnin 25. bölümüne denk gelen bu oldukça çok nüshalı eser Ş. Tekin tarafından daha önce Erzurum Atatürk Üniversitesi yayınları arasında çıkartılmıştı (AÜ, Ankara-Erzurum 1960). Ş. Tekin daha önce, var olan nüshalara dayanarak karşılaştırmalı metin ile çeviri, açıklamalar, ekler ve sözcükler dizini şeklinde çalışmasını yayınlamıştı. Elimizdeki

TDK yayını bu yayının tıpkıbasımına dayanıyor. Beklenen o ki, bu tür yayınlarda tıpkıbasım yöntemine gidilmeyip bu bilim dalında yapılan son 30 yıldaki çalışmaları, okuyuşları da göz önünde bulundurarak eserin yeni baştan yayına hazırlanması; tabii elimizdeki bu yayında yeni okuyuşu gerektirecek sözcük sayısı o kadar da fazla değil: *ögüz* 'ırmak' (bugün çoğunlukla *ügüz*), *öküş* 'çok' (bugün *üküş*), *etüz* 'vücut' (bugün *etöz*) gibi. Kimi sözcüklerin karşılıkları da biraz farklı olabilirdi: *aglak* 'yüksek' yerine (→ UW) 'benzersiz, eşsiz, tek'. Şu sözcüklerin okunuşunu da farklı düşünüyoruz: *kiginç* (oku: *kikinç*), *kögüz* (oku: *köküz*), *tüzü* (oku: *tözü*), *tözkerinçsiz* (oku: *tözgerinçsiz*) gibi.

Tüm bunlar bir yana, Uygurca üzerine yayınların her on-yirmi yılda bir yapıldığı ülkemizde tıpkıbasım yöntemiyle de olsa herkesin kolaylıkla ulaşip rahatlıkla satın alabileceği Uygurca yayınların olması güzel bir çalışma.

M. Ölmez

Les systemes chronologiques dans le monde Turc ancien. Louis Bazin, Bibliotheca Orientalis Hungarica XXXIV, Budapest 1991, 571 s.

Eski Türk Dünyasında Tarihlendirme Sistemi. Yazarın yaklaşık yirmi yıl önce hazırladığı tez çalışmasına dayanan bu abidevî kitap güncelleştirilerek, yeni kaynaklara göre dayanarak yayına hazırlanılmış (tez tanıtması için bkz. O.F. Sertkaya, *TM* XIX, 1977-79: 335-343). Giriş, kaynakça, sonuç ve dizin bölümleri dışında asıl çalışma 12 bölümden oluşur. Yazar, kaynakça kısmını da kendi içinde çeşitli bölümlere ayırmış. Birincil kaynaklar başlığı altında ilk önce yıldızbilimine ait genel çalışmalar sıralanır. Daha sonra takvimcilik ve filoloji, tarih gibi konulara ait çalışmalara yer verilmiş. Araştırmalar kısmında da Türk ve Altay halklarına ait gramerler, sözlükler, yazıtlar, yazmalar, İslamî dönem elyazmaları sıralanır. I. bölümde 'linguistik' veriler, II. bölümde Yenisey bölgesindeki eski Türk takvimleri, III. bölümde *T'ou-kiue*'lar, IV. bölümde 12 hayvanlı Uygur-Moğol takvimi, V. bölümde Uygur sonrası takvimciliği, VI. bölümde Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonraki dönem, VII. bölümde Uygur-Moğol takvimciliğinin uzantıları, izleri, VIII. bölümde Nestûrî Türklerin takvimleri, IX. bölümde Kumanların takvimleri, X. bölümde Bulgarların tarihlendirme sistemi, XI. bölümde 'ülker' takvimin-

den arta kalanlar, XII. bölümde de halk arasında takvimcilik geleneği, bilgisi ele alınır.

I. bölümde 'Türkler' dönemlere göre sıralanırlar: Eski Türkler, Yenisey, Uygur, Karahanlı vb. Türk takvimciliği üzerine bir başyapıt olan eserin geniş kesimlerce de kullanılabilmesi için "Türkçesini görmek umuduyla" diye sözü bağlayalım.

M. Ölmez

Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikāyesi. F. Sema Barutçu, Ankara Üniversitesi-DTCF, Ankara 1987, 491 s. (yayımlanmamış doktora çalışması).

Çalışma daha önce Ş. Tekin'in yayımladığı *Buddhistische Uigurica aus der Yüan Zeit* (Budapest 1980) adlı çalışmanın II. bölümüne (Teil II: Die Geschichte von Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva) dayanıyor. Bilindiği üzere Ş. Tekin'ce yapılan çalışmada metnin harfçevrimi (transliteration) yapılmış, Almanca çevirisi, açıklamalar ve dizin kısmı verilmiş, ancak yazıçevrimi verilmemişti. Elimizdeki çalışmada ise, yazar ilk önce giriş kısmında ayrıntılı olarak yazma, niteliği, içeriği ve önemi, yazı, yazma, yazıçevrimi, yapı, söz varlığı ve manzum metnin uyak düzeni üzerinde durur. Metin kısmında, Türkiye'de kullanılan yazıçevrimi (İstanbul) sistemine göre metnin yazıçevrimi yer alır. Daha sonra çeviri ve açıklamalara yer verilir. Yazıçevrimi sırasında yazar, Uygurca metnin aslında Çince şekillerle yer alan sözcüklerin Uygurca karşılıklarını büyük harflerle gösterir. Açıklamalar kısmında metinde geçen ve önceki metinlerde çok seyrek görülen veya hiç görülmeyen sözcüklerle Budizme ait kimi Uygurca kavramların açıklaması yer alır. Metinde, yazarın da belirttiği gibi, çok sayıda yeni sözcük yer alır (bkz. s. 31-33 'kelime varlığı'). Dizin kısmında ise her sözcüğün anlamı belirtildikten sonra DTS, ED ve UW'de yer alıp almadıkları sayfa numaraları ile belirtilir. Dizini takiben Uygurca metinde yer alan Çince sözcüklerin Giles'a göre okunuşları ve numaraları, ayrıca Uygurca karşılıkları verilir. Açıklamalar kısmında geçen sözcükler için ayrı dizin verilmesi de çalışmayı daha kullanışlı hale getiriyor.

M. Ölmez

Anadolu Türkçesinin Başlangıç Döneminde Türk Söz Varlığı. Tayyibe Uç, Ankara Üniversitesi-DTCF, Ankara 1986, 591 s. (yayımlanmamış doktora çalışması).

I. Bölüm kendi içinde üçe ayrılır: A. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Kazanılan Türkçe, Türkçe İzlenimi Uyandıran Yerli Sözcükler ve Türkçe Sözcüklere Eklenen Yeni Anlamlar Listesi.

Bu bölümde başlıktan da anlaşılacağı üzere, ilk kez EAT dönemi metinlerde karşılaşılan sözcüklere yer verilir ki, çalışmanın en önemli ve kapsamlı kısmını bu bölüm oluşturmaktadır (35-384). Yazar, EAT'de görülen sözcüklerin günümüz kimi Türk dil ve lehçelerinde bugün de bulunmasını bu sözcüklerin ET döneminde yazı diline yansımamakla birlikte AnaT dönemine ait olması gerektiğini düşünür.

Köken ve türeyiş açısından Türkçe olma olasılığı yüksek (hatta kesin denebilir, örneğin *girçek* /gerçäk/!) olan sözcüklerin de bu bölümde ele alındığını belirtir. Kökeni henüz tam olarak açıklanamayan sözcükler de yazarca bu bölümde ele alınmıştır:

çerer- '(göz) parlamak, gözlerini açarak bakmak', *debert-* 'eşelemek, karıştırmak' gibi. Devamla yazar ilgili maddelerin açıklanmasında tutulan yolları on beş madde altında açıklar. Bir tür etimolojik sözlük diyebileceğimiz bu bölümde bine yakın sözcük metinler kaynak gösterilerek yazarca açıklanır. Bunlardan kimileri: *adaqlu* 'sözlü', *adım*, *ağar-*, *ağır* (yeni bir anlamla 'kuvvetli, keskin'), *akça*, *apar-*, *ayakdaş*, *ayrut* 'ayrılma yeri, kavşak', *bala*, *barış-*, *becer-*, *bülic* 'piliç' *çavlan-* 'ünlenmek', *çayır*, *çeyne-* 'çiğnemek' (KB *çikne-* 'nakış işlemek'; EAT -y- ve bugünkü -g-(ğ) ünsüzünden dolayı belki de -k- değil -g-, krş. M. Erdal OTWF II 419), *çıplak*, *çolpa* 'bön, beceriksiz' *deñe-* 'dikkatle bakmak, gözetlemek', *dirneş-* 'toplamak', *ezgü* 'ezgi, nağme' ve burada sayamadığımız kimi örnekler. I. bölümün ikinci alt bölümü 'B. Eski Anadolu Türkçesi Döneminin Söz Varlığında Belirlenen Kökeni Karanlık ya da Tartışmalı Sözcükler' (385-429). Bunlardan bazıları: *alav* 'alev', *araba*, *çabala-*, *hep*, *karu* 'kol, pazu', *kuyumcu* gibi. I. bölümün üçüncü bölümünü tek örnekli (hapax legomenon) sözcükler oluşturur: *agayıl* 'ağıl', *aşla-* 'aşılmak' (belki de vezin gereği alındığı manzum metinde vurgusuz orta hece ünlüsü düşmüştür!), *azlu* "nasibi, kısmeti az", *biterli* 'bitkiler', *bogası* 'yerli bez, ince bez', *çoğla-* 'yakmak, kavurmak' (krş. OTWF *çoğlan-* s. 511), *erincek* 'üşengeç, tembel', vb.

İkinci bölümde ise, şu başlıklar yer alır: 1. EAT Dönemi Söz Varlığında Belirlenen Alıntılar A. Moğolca Alıntılar (*bolcaş* ‘buluşma vaadi, yeri’, *cebe*, *kurultay*, *sadak*, *şölen*, vb.), B. Arapça Farsça Alıntılar; 2. Arapça ve Farsça Adlardan Türkçe Eklerle Türetilmiş Sözcükler (516-536) (çoğunluğu *+la-(ş)-/(n)-*, *+ilk*, *+IU*, *-sIz*, ekleriyle: *‘aceble-*, *‘acebleş-*, vb. gibi); 3. Eski Anadolu Türkçesinde Arapça, Farsça Adlarla Kurulan Birleşik Fiiller (537-562): *ol-*, *kıl-*, *eyle-*, *it-* (*et-*) ile. 563-577 sayfalar arasını sonuç, 578-591 arası sayfaları da kaynakça kısmı oluşturur. Yayını ve tanıtımı oldukça gecikmiş olan bu çalışmanın kısa sürede yayınlanması dileğiyle.

M. Ölmez

Uygurskaya versiya biografii syuan'-tszana. Fragmentı iz leningradskogo rukopisnogo sobraniya Instituta vostokovedeniya AN SSSR. L. Yu. Tuguşeva. Moskva 1991, 590 s. (s. 403ten sonrası tıpkıbasımlar) [Уй-гурская версия биографии сюань-цзана]

Hüen-tsang’ın yaşamöyküsünün Eski Uygurca çevirisine ait ilk metin yayını bilindiği gibi A. von Gabain’e aittir. Gabain’in V. Bölüm’e ait yayınladığı çalışmadan bugüne metnin Pekin, Paris ve Leningrad’da bulunan parçalarına ait değişik bölümler çeşitli zamanlarda araştırmacılarca çalışıldı, yayınlandı (bu konuda bkz. *TDA 1992: 205-206*). Kitap giriş, Rusça çeviri, açıklamalar, dizin, kaynakça, kısaltmalar, İngilizce özet ve tıpkıbasımlardan oluşur. Metin bölümünde V. bölüme ait 88, VI. bölüme ait 46, VIII. bölüme ait 30, son olarak da X. bölüme ait 24 sayfa yer alır. X. bölüme ait olan sayfalar dışında metnin çoğu sayfada en fazla ortalama bir kaç satır eksiktir. Kimi sayfalar ise eksiksizdir, örneğin V 27, 83, 85, VI 1, 2, 3, vb. sayfalar. Özellikle VI. bölümde tam sayfalar daha çoktur. X. Bölümden arta kalan sayfalar ortalama 14 satır içerir. Bir kaç sayfa ise daha da yıpranmış bir durumda olup var olan satırların hemen çoğu birer sözcük içermektedir. Eski Uygurcanın sözvarlığının ortaya konmasında oldukça önemli bir yere sahip olan Hsüan-tsang biyografisine ait bu yeni yayınlı önceki metinlerde seyrek geçen kimi sözcüklere de yeni örnekler getirilmiştir: *adak-* ‘ihtiyacı, gereksinimi olmak’ (UW 46b-47a), *alçak* (UW 92b), *äsriñü* ‘karışık, ala’ vb. Kitabın son bölümünü oluşturan tıpkıbasımların hemen hepsi olukça okunaklı durumdadırlar.

M. Ölmez

An Introduction to Turkology. A. Róna-Tas, studia uralo altaica 33, Szeged 1991.

Türkbilimi için ihtiyaç duyulan bir başlık, Türkçeye *Türkbilimine Giriş* başlığıyla çevirebiliriz. Kitap iki ana bölümden oluşuyor. “Genel Giriş” adlı birinci bölümde ele alınan başlıklar şunlardır: Türkler ve Türkbilimi, Türk dilleri, kısaca diğer dil aileleri ile ilişkileri, Türk dilinin tarihsel dönemleri ve tasnifi, Türk halklarının kısa tarihi, Moğol ve Mançu-Tunguz halkları, dilleri; dünya dinleri ve eski Türkler. “Değişik yazılarla Eski Türk dilleri çalışmalarına giriş” başlığını taşıyan ikinci bölümde ağırlıklı Eski Türkçe döneminde kullanılan değişik alfabeler, özellikle de runik, Tibet, Brahmi alfabeleri ve bunların ses değerleri sorunları üzerinde durulur. Bu bölümü kaynakça ve Hint kökenli alfabelerin yer aldığı tablolar izler. Ayrıca bu tablolara ek olarak Türkçenin yazımı ve ses değerlerine ait karşılaştırmalı tablolar da yer alır. Çalışmayla ilgili olarak bir iki söz söylemek gerekirse, Türk dillerinin tasnifinde kullanılan geleneksel “coğrafi” tasnif yöntemi burada da izlenmiş, Samoyloviç’ten beri (krş. T. Tekin *TDA* 1991) izlenmekte olan seslik (fonetik) ölçülere ise yer verilmemiştir. Sonuçta da Özbekçe gibi y grubunda bulunan bir dil ile (ET *adək* → Özb. *ayək*) Sarı Uygurca gibi z grubunda bulunan, birbirlerinden oldukça farklı iki Türk dili aynı başlık altında toplanmış. Kimi yerde de anlaşılan kitabın dizgisine sonra girecek bazı harfler, örneğin *ŋ* tamamen unutulmuş, sonuçta da *iräŋä* sözcüğü *irä ä* şeklinde çıkmış (s. 26). s. 36’da verilen Doerfer 1973’i ise kaynakçada bulmak biraz güç, kastedilen herhalde Doerfer “Zur Sprache der Hunnen” (*CAJ* XVII, 1973: 1-50). Sonuç olarak, “Türkbilimine Giriş” başlığını taşıyan eser içerik ve kapsam yönüyle bunu kucaklayamamış, eski Türklerde kullanılan Hint kökenli alfabeleri ayrıntısıyla işlemekle yetinmiştir. Hayli zengin olan kaynakçanın dikkat çeken bir yönüne değinelim: yaklaşık 60 yıla yakındır üniversitelerinde Türkbiliminin okutulduğu Türkiye’den sadece beş yazardan (R.R. Arat, O.F. Sertkaya, F. Sümer, Ş. Tekin, T. Tekin) toplam altı-yedi eserle *Derleme Sözlüğü*’nün kaynakçaya girmesi biraz eksiklik oluşturuyor.

M. Ölmez

Oğuz Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fonolojisi. Hyojoung Choi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Aralık 1992 (yayımlanmamış doktora çalışması), 471 s.

Adından da anlaşılacağı gibi elimizdeki çalışma Oğuz grubu Türk dilleri, yani Türkçe, Azerice, Türkmence, Gagauzca, Harezmi-Oğuz Türkçesi ve Horasan Türkçesinin Sesbilgisi üzerine yapılmış karşılaştırmalı bir çalışma. Çalışma dört ana bölümden oluşuyor. 'Oğuz adı', 'Oğuzların Tarih Sahnesine İlk Çıkışları', 'Göktürk ve Uygur Devrinde Oğuzlar', 'Sır-Derya Oğuzlarının Oluşumu' alt başlıklarının yer aldığı 'Giriş' bölümünde kısaca Oğuzların tarihteki yerlerine değinilir. 'Oğuz Grubunun Türk Dilleri Arasındaki Yeri', 'Oğuz Yazı Dilinin Oluşumu', 'Oğuz Grubu Türk Dillerinin Tanıtımı' alt başlıklarının yer aldığı ikinci bölümde, başlıklardan da anlaşılacağı üzere, Oğuzcanın tarihine ve Türk dilleri ailesindeki konumuna değinilir. Yazar burada Talat Tekin'in sınıflamasına göre, Oğuz grubunu Ana Oğuzca → Batı Oğuzca, Doğu Oğuzca; Batı Oğuzca → Azerice, Türkiye Türkçesi, (Gagauzca); Doğu Oğuzca: Özb. Harezmi Oğuzcası, Türkmence (Horasan Türkçesi) olarak tasnif eder.

Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan 'Karşılaştırmalı Sesbilgisi' bölümünde ilk önce ünlülere (A. ilk hece ünlüleri: *a, ı, o, u, ä, e, i, ö, u* ve uzun şekilleri; ilk hece dışındaki ünlüler: *a, ä, i, ī, o, u, ä, i, ö, ü*) daha sonra değinir. Ünsüzler de yine söz başında, söz içi ve söz sonunda oluşlarına göre ayrı ayrı ele alınır. Ünsüzler yine kendi içlerinde dudak, diş, damak, akıcı ünsüzler olarak tasnif edilir. Dördüncü ve son bölümde Oğuz dillerinin sesbilgisi özellikleri toplu bir şekilde genel bir özet halinde bir araya getirilir, kuralları çıkarılır. Bu bölümü sonuç ve kaynakça izler.

Yazar, inceleme sırasında, Oğuz grubu Türk dillerine ait dil malzemelerinin hemen tümünü elden geçirmiş, deyim yerindeyse Oğuzcanın etimolojik bir sözlüğünü hazırlamıştır. Yeri geldikçe diğer Türk dillerindeki şekiller de, örneğin, uzunlukların gösterilmesi sırasında Yakutça ve Halaçça şekiller de ilgili maddelere katılmıştır. Yazarın kendi kullandığı yazıçevrimi ve yazımıyla bir iki örnek vermek gerekirse, maddeler şöyledir:

AO *yāz-ıq*: Tkm. *yādik* 'günah, kabahat', Trk., Gag. *yazık* 'günah, yazık', Az. *yazığ* 'yoksul, zavallı, değersiz' (krş. MK *yāzuq* ay.); Tkm. *yāδ* 'sapmak', *yāδgar* 'ayıplamak, suçlamak' (krş. Yak. *šīs* 'hedefe isabet etme-

mek, sapmak, yazılmak'; ET *yazın-* 'yanılmak, hata etmek' (s. 91).

AO **āğrı-**: Hor. (Kal.) *āğır-* 'vücudun herhangi bir yerinde acı duymak', Hor. (Bocn.) *āğır-* ay., krş. Tkm. *āğır-* ay., Trk., Az. *ağrı-* ay., Gag. *ār-* ay.; Tkm. *āğırı* 'ağrı, acı', Trk., Az. *ağrı* ay., Gag. *āri* ay. < AO *āğrığ* (s. 92).

AO **āt**: Hor. (Bocn.) *ā:d* 'ad, ünvan', krş. Tkm. *āt* ay., Hrzm. *āt*, *ād* ay., Gag. *āt*, *at*, *ad* ay. Hor. (Kal.) *ād* ay., Trk., Az. *ad* ay. (krş. MK *āt* ay.) (s. 93)

AO **kāklik**: Hor. (Kal.) *kāyli* (*dāykāyli* 'dağ kekliği'), krş. Tkm. *kākilik* 'keklik', Az. *kāklik* 'ay.', Trk. *keklik* ay. (s. 169)

Görüldüğü üzere, yazar bu konudaki en son metin çalışmalarını da (Horasan Türkçesi vb.) çalışmasına katmış ve bunların ışığında her sözcüğü sözlük maddesi gibi ele almış, ilk önce Ana Oğuzca şekilleri (Ana Türkçe değil!) yeniden kurmuş, sonra günümüzde ilgili dillerdeki şekilleri vermiştir.

M. Ölmez

Golden, Peter B., *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Turcologica Band 9, hrsg. von Lars Johanson. Otto Harrassowitz. Wiesbaden 1992, xvii + 483 s.

Asya ve Avrupa'nın Türk topluluklarını, bu toplulukların göçebelik dönemlerinde ortak bir yaşam sürdürdükleri veya ilişkide bulundukları diğer göçebe topluluklarını tarihsel ve bölgesel bir anlayışla inceleyen bir kitap.

Giriş bölümünde bozkır, göçebelik, Türk boy adları, göçebelerin yerleşik halklarla ilişkileri ve Türk topluluklarında etnik oluşumla ilgili genel bilgiler verilir.

Oniki alt bölümden oluşan ana metin bölümünde incelenen konular şöyle sıralanmakta:

1. bölümde Avrasya'da konuşulan diller ele alınır. Önce Altay dilleri adı altında Türk, Moğol, Mançu-Tunguz dilleri hakkında çok genel bilgiler verilir, bölümün devamında Çin- Tibet, Hint- Avrupa, Ural ve Kafkas dilleri de kısaca tanıtılır.

2. bölümde "İç Asya'nın Mirası" başlığı adı altında, Avrasya'nın en eski tarihi, İran'lı göçebeler, Yüeh-chih ve Saka göçleri, Kuşan Devleti ve Hunlar; 3. bölümde Hsien-pi konfederasyonu ve bu konfederasyon içinde yer alan